

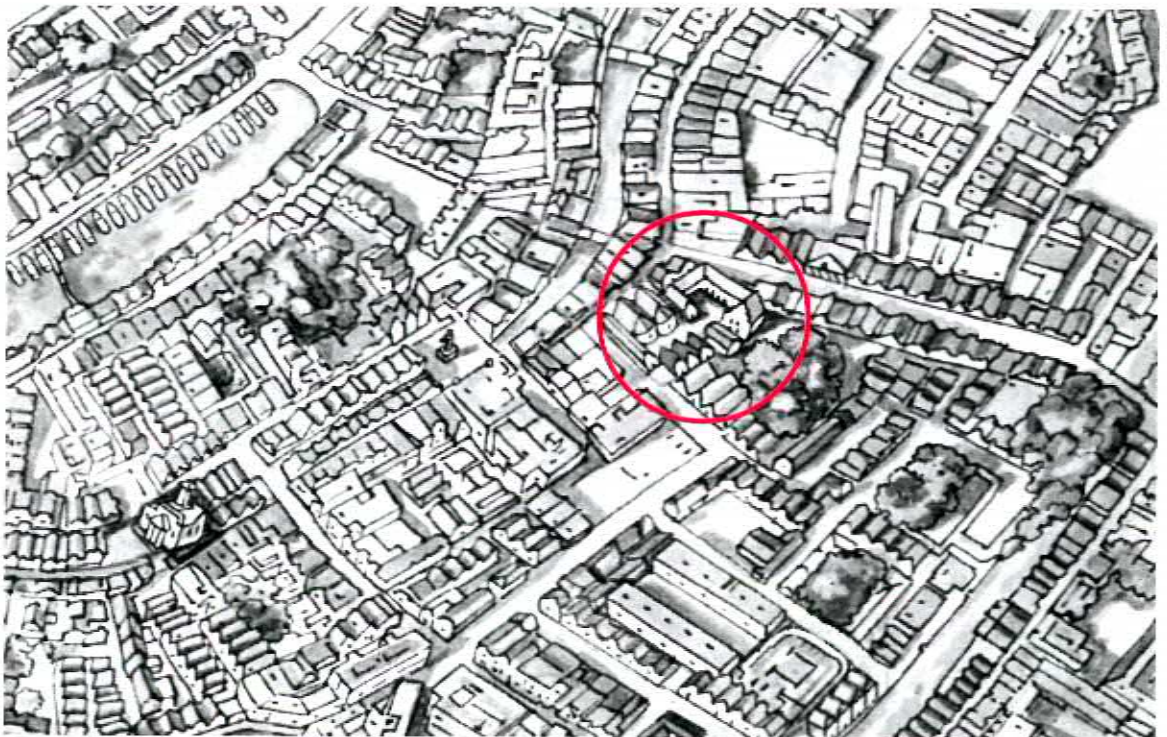
## De vele gezichten van het Hof in Dordrecht

### Deel 2

#### Over het Prinsenhof, de centenschool en de toekomst. 1600 - 2000

Het Hof, het voormalige klooster van de Augustijner bedelorde, neemt in Dordrecht een bijzondere positie in: geografisch gelegen in het hart van de middeleeuwse stad en geschiedkundig in het hart van gebeurtenissen van nationaal belang. In 1572 vond in dit klooster namelijk de Eerste Vrije Statenvergadering plaats. Deze vergadering betekende de eerste aanzet tot de staat Nederland in huidige vorm. Kort na deze vergadering vond de eerste protestantse predikatie plaats in de Augustijnenkerk.

In de vorige uitgave van Dordtse Huizen, afl levering 7 - december 2000, is de geschiedenis van het complex als klooster beschreven. Ook de omwenteling in 1572 en het gebruik als Prinsenhof tot 1600 is daarbij de revue gepasseerd. Vorsten en magistraten werden in die tijd groots door de stad ontvangen in het Hof.



#### Het Hof van 1600 tot 2000 (zie afbeelding) in vogelvlucht

Na de vroege zeventiende eeuw ging het minder goed met het Hof. De gebouwen waren reeds in 1574 betrokken door de Heelhaakschutterij, die in 1640 het Hof overnam van de stad. Om het onderhoud aan de gebouwen te kunnen betalen, werden delen van het complex verhuurd aan derden. Dit resulteerde in een bont gebruik van het Hof. Zo vond ondermeer de bakkerij van de diaconie er onderdak en werd het Hof gebruikt als beurs en looihal. Ook de beestenmarkt vond er plaats. In de kloostergang werden meerdere woningen ingericht.

In 1775 waren de gebouwen van het Hof in 'seer bouwvallige en vervallen staat'. De westelijke en noordelijke vleugel (Hof 5 - 8) zijn als gevolg hiervan in 1782 afgebroken en op uiterst sobere wijze geheel nieuw opgetrokken.



Voorpagina:  
Dordrecht in  
2000 in vogel-  
vlucht. In de  
cirkel het Hof en  
de Augustijnen-  
kerk.  
(n.b. noord =  
boven) Teke-  
ning: Gemeente  
Dordrecht.

Nadat in 1835 de stad de gebouwen van het Hof deels had teruggekocht, werd de Statenzaal verbouwd tot Nederduitse Stadsschool, in de volksmond 'centenschool' genoemd. Een eerste aanzet tot een concentratie van scholen die zich rond 1900 in en om de Hofstraat zou ontwikkelen.

Met het oog op de herdenking, in 1972, van de Eerste Vrije Statenvergadering, die vierhonderd jaar eerder (1572) plaatsvond, besloot de gemeente Dordrecht tot restauratie van het oostelijke deel van het Hof met de Statenzaal. Sindsdien wordt dit deel van het Hof voor sociaal-culturele activiteiten gebruikt.

### Het Hof zoals wij het nu kennen

Afgezien van de Augustijnenkerk en de refter, de huidige Statenzaal, zijn van het klooster geen zichtbare delen bewaard gebleven. Van de verbouwing tot Prinsenhof in 1586 rest ons alleen nog de traptoren voor de Statenzaal en de (rond 1970 gereconstrueerde) galerij ernaast. De overige gebouwen dateren uit de periode van de zeventiende tot de vroege twintigste eeuw.

Ondanks alle verbouwingen en wijzigingen en de vele wisselende gezichten die het Hof hierdoor heeft gekend, is de voor een kloosterhof zo kenmerkende verstilde sfeer van weleer opvallend goed bewaard gebleven.

Het Hof is een bijzonder complex met een rijke historie, belangrijk genoeg om zorgvuldig mee om te gaan en te koesteren als waardevol bezit voor Dordrecht.

## Hoofdstuk 1 - Het Hof en de Augustijnenkerk in de zeventiende eeuw

(Zie afbeelding Augustijnenkerk + Hof rond 1700, pagina 3)

### De schutters van de Heelhaak in het Hof

Dichte Van Nispen rond 1600 nog over 'ryckdom en geneucht', (zie Dordtse Huizen, aflevering 7) vanaf omstreeks 1620 is het gedaan met de pret in het Hof. De stad had geen behoefte meer aan zo'n kostbaar prestige-object en wilde van het Hof af. Vorsten en magistraten dienden in het vervolg bij bezoeken aan Dordrecht te logeren in herbergen in de stad. Het Hof werd in 1640 overgedragen aan de schutters van de Heelhaak, die dan al bijna zeventig jaar het Hof in gebruik hadden. 'Mits dat de stadt van

de reparatie daer aen te doen sal sijn ontlast'.<sup>1</sup> De schutterij was derhalve verantwoordelijk voor het onderhoud van de gebouwen. De vroegere refter, 'grootte zael' genoemd, bleef als vergaderzaal voor de schutters fungeren. Maar om de kosten voor het onderhoud van de gebouwen van het Hof op te brengen werden grote delen ervan verhuurd aan derden. Met het verhuren van het Hof was de stad zelf reeds eerder begonnen. Zo werd in 1620 de westelijke vleugel in gebruik genomen als 'loeihalle', looihal -B-. In 1627 vestigde de diaconie van de hervormde kerk een bakkerij in de noordelijke vleugel -C-. Ook zijn er meerdere woningen ingericht die werden verhuurd aan particulieren. De kloostergang nabij de kerk werd gebruikt als bewaarplaats voor baren voor de overledenen. Men sprak van de

trant der baren -D-.

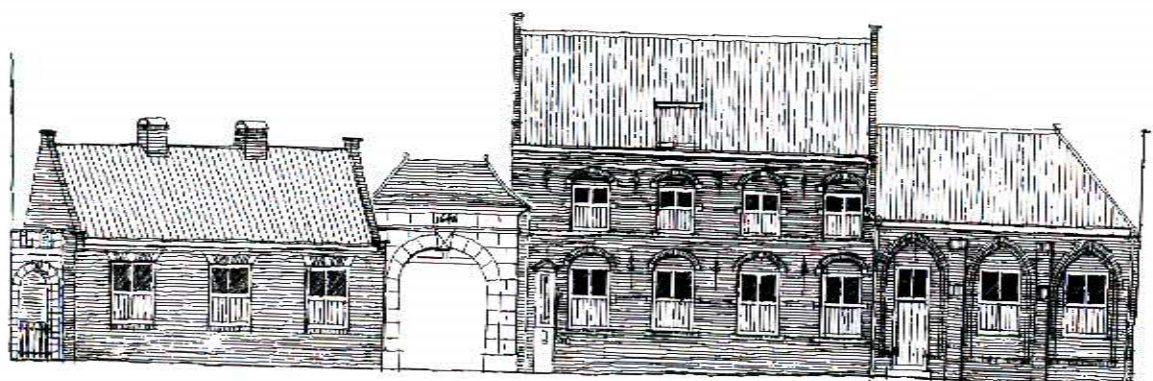
De spitsboogvormige openingen in de kloostergang zijn rond deze tijd allen gedicht en voorzien van kruisvensters en deuren.

### Zuidzijde Hof

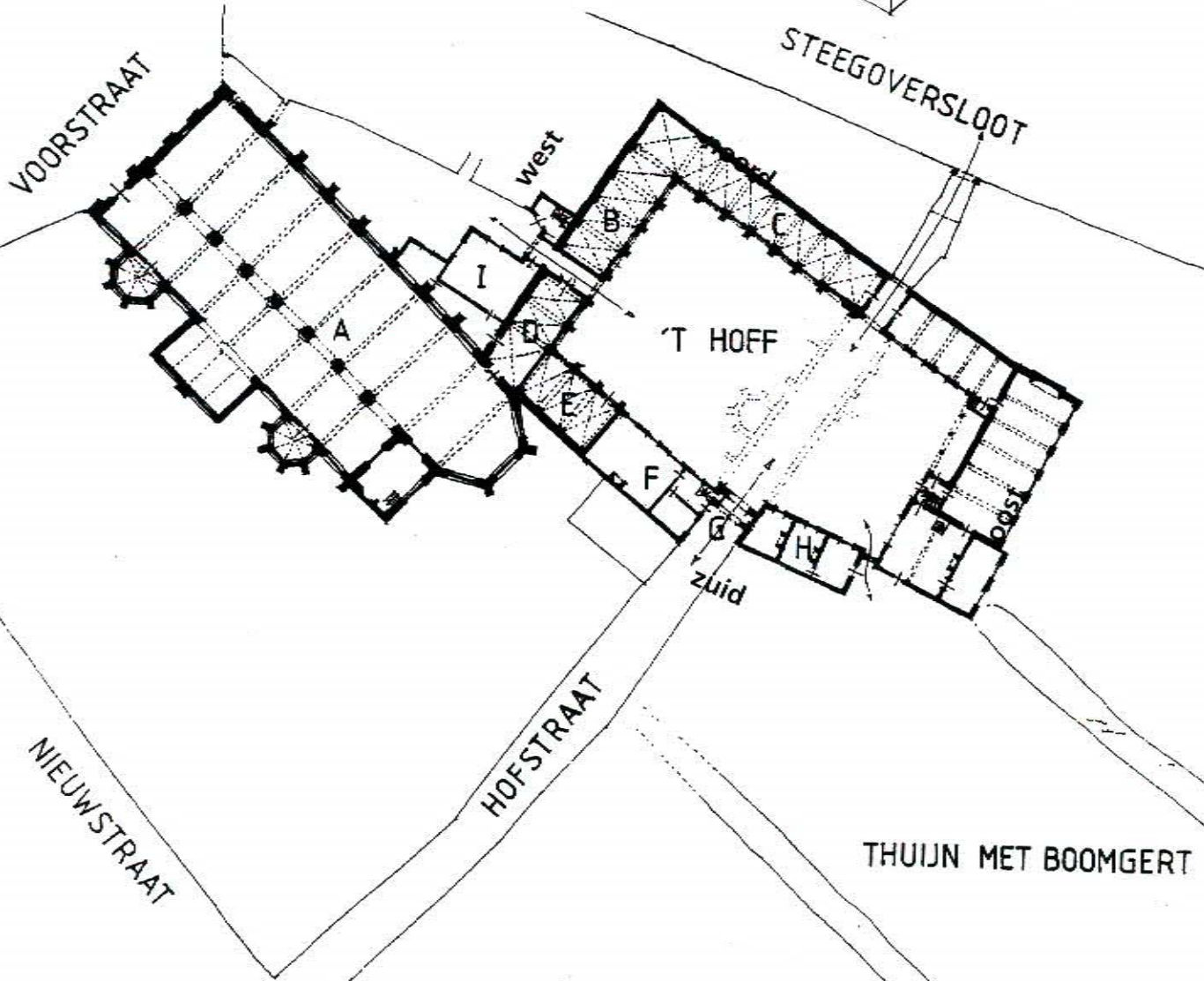
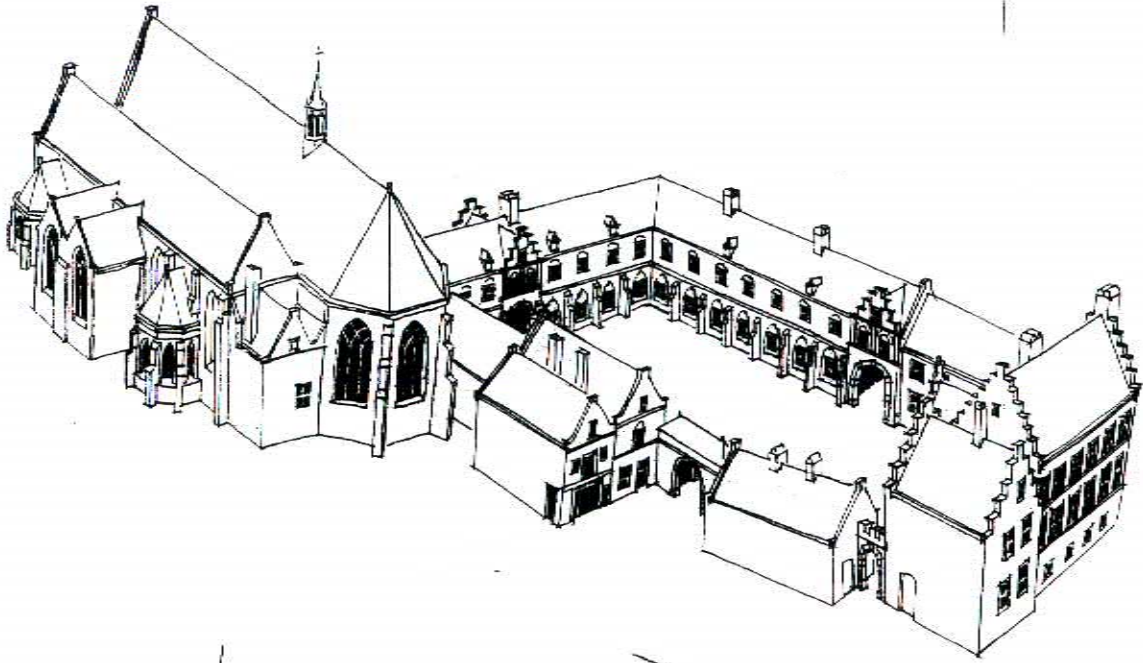
#### 1640 - Herbestemming zuidelijke kloostergang

Afgezien van de drie traveeën tegen het baarhuis en de kerk, waarin reeds in 1618 een woning was ingericht -E-, is de zuidelijke kloostergang rond 1640 afgebroken. Hier is vervolgens een geheel nieuw huis opgetrokken -F-. Dit huis, nu Hof 14, is gebouwd op een rechthoekige plattegrond en bezit een verdieping en een zolder. Het heeft een pannengedekt zadeldak. Het huis is in 1912 met een travee ingekort, overigens is het zowel in exterieur als interieur opvallend gaaf be-

Zuidzijde van het Hof na 1640. In 1640 is de zuidelijke kloostergang, afgezien van drie traveeën tegen het baarhuis, afgebroken en is hier het nog bestaande huis Hof 14 gebouwd. Ernaast verrees terzelfder tijd een poort in classicistische bouwstijl. Het eenlaagse gebouw links daarnaast is ook in 1640 gebouwd, het werd aangeduid als 'drie camerens'. Tekening: Auteur, december 2000







AUGUSTIJNENKERK + HOF - ROND  
 1700

SEPT. 60. 0 5 10 15 M.







Op een tekening van J. van Lexmond is de consistorie rechts op de tekening zichtbaar. (zie afbeelding in Dordtse Huizen 7, pagina 15) Het was een één-laags gebouw met een met leien gedekt schilddak.

#### De Chambre mi partie en de Merchant Adventurers

De 'grootte zael' (nu Statenzaal) in het doelhuis van de schutters bleef in trek als vergaderplaats. Zo kwam in 1655 de Chambre mi partie, oftewel 'de midgedeelde kamer' er bijeen. Een afvaardiging van de Nederlanden en Spanje, die moesten beslissen over de vraagstukken voortkomende uit de vrede van Munster van 1648.

De vereniging van Engelse lakenkooplieden, de Merchant Adventurers, zetelde tussen 1658 en 1673 in het Hof. Zij wensten in die tijd niet in Rotterdam, de oorspronkelijke zetel, te vertoeven.

Tijdens dit verblijf werden er in het Hof weer regelmatig grote feesten georganiseerd. Als gevolg van dit bezoek werd de voormalige dormitter boven de 'grootte zael' een tijd lang de 'Engelse camer' genoemd.

#### Hoofdstuk 2 - De Augustijnenkerk en het Hof in de achttiende eeuw

(Zie afbeelding: Augustijnenkerk + Hof rond 1900, pagina 7)

#### Vernieuwingen aan de Augustijnenkerk in 1773 - '76

Evenals eerder rond 1295 en 1510 (of 1512?) woedde er rond 1773 een brand in de kerk, althans dit wordt als aanleiding gezien voor ingrijpende verbouwingen en herstellingen aan de Augustijnenkerk in de jaren 1773-'76. Zo zijn alle glas-in-lood vensters vervangen door de nog bestaande houten ramen. Ook werd veel natuursteen vernieuwd. Ook is de westgevel van de kerk geheel vervangen. De gevel is in de rooilijn van de

Voorstraat, ruim één meter voor de oude, afgebroken gevel, geheel nieuw opgetrokken. Naar de mode van die tijd in neoclassicistische stijl met een groot fronton voor een eveneens nieuwe dwarskap. In de in bruine baksteen<sup>5</sup> gemetselde gevel zijn twee identieke entreeportalen in hardsteen opgenomen. Doordat de zijstukken met een kwartrond muurdeel sterk naar voren springen voegt de gevel zich subtiel in de kromming van de Voorstraat.

Gelijkertijd is in 1776 het oude orgel uit 1555 door H. H. Hess uit Gouda geheel vernieuwd en geplaatst op een galerij in het schip achter de voor- of westgevel.

De werkzaamheden waren geraamd op 30 000 gulden maar zijn fors overschreden.

In de literatuur wordt vermeld dat bij de brand rond 1773 ook het hofpoortje links naast de kerk zou zijn verwoest. De woning boven het poortje, van 1572 tot circa 1714 kosterwoning, is echter nog steeds zestiende eeuws<sup>5</sup> en dus niet ver-

'De Hoffpoort en straadt tot Dordrecht'. De poort uit 1640 met zicht op de Hofstraat vanuit het Hof. Tekening: A. Schoenmaker, ca. 1730. Stadsarchief Dordrecht DI 623.

De westgevel van de Augustijnenkerk aan de Voorstraat. Tekening van J. Hoolaart ca. 1760. In het huis boven de poort, links naast de kerk, woonde de koster. Stadsarchief Dordrecht DI 1393





nieuwd. Overigens is in 1859 wel de oude trapgevel afgebroken en naar ontwerp van G.N.Itz, als lijstgevel geheel nieuw opgetrokken.

#### **Vernieuwingen aan het Hof.**

In het resolutieboek van de schutterij is op 2 september 1775 te lezen dat: 'de vaste panden deser Schutterije in een seer bouwvallige en vervallen staat waaren en noodzakelijken reparatiën aen dezelve dienden te werden gedaen'. Onder leiding van de 'Stads Fabrijk' Servaas Smak zijn tussen 1777 en 1782 grootscheepse vernieuwingen aan het Hof uitgevoerd.

#### **West- en Noordzijde Hof**

##### **De westelijke en noordelijke vleugel, Hof 5 - 8**

Waarschijnlijk was de bebouwing van de westelijke en noordelijke vleugel er het slechtst aan toe. De noodzakelijke reparaties aan deze vleugels vormden een te zware financiële belasting voor de immer armlastige schutterij. Beide vleugels zijn in 1781 verkocht aan de diaconie van de hervormde kerk, die hier sinds 1627 hun bakkerij voor de armen hadden gehuisvest. De diaconie heeft de bebouwing inclusief de poorten uit 1586, volledig laten afbreken en op de oude fundamenten op uiterst sobere wijze, geheel nieuw laten optrekken - B/C-. De nog als zodanig bestaande gebouwdelen, Hof 5-8, zijn voorzien van een verdieping en een zolder onder een met pannen gedekt zadeldak.<sup>7</sup>

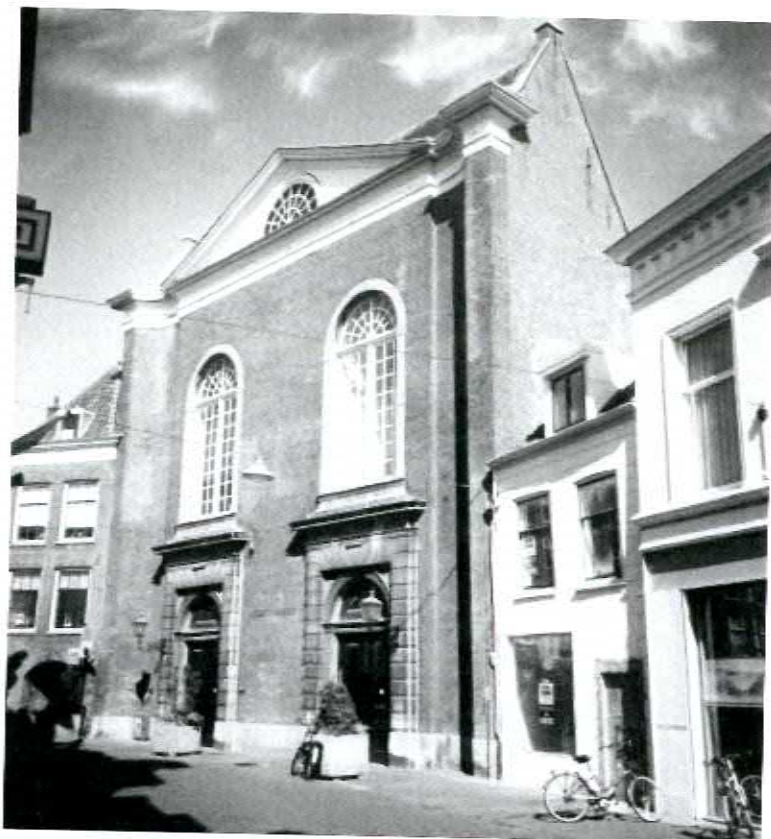
##### **Kruiskozijnen uit 1782!**

De meeste van de vele vensters in beide vleugels zijn ook nu nog voorzien van de oorspronkelijke schuiframen. De vensters op de verdieping aan de noordzijde, zijn als kruiskozijnen uitgevoerd. Dit is zeer uitzonderlijk want dit in 1782 ouderwetse venstertype kwam toen al niet meer voor. De reden ligt in de functie van het

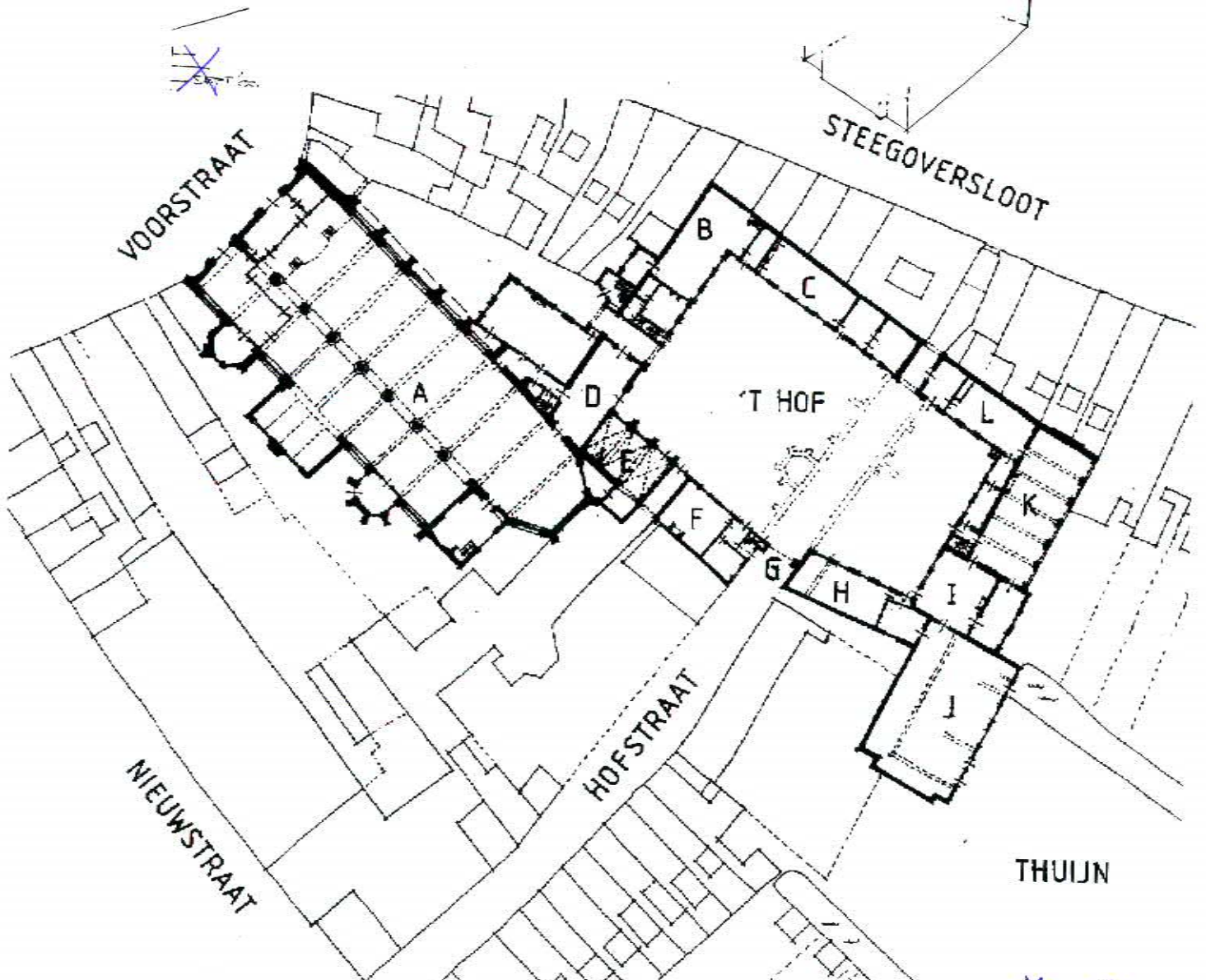
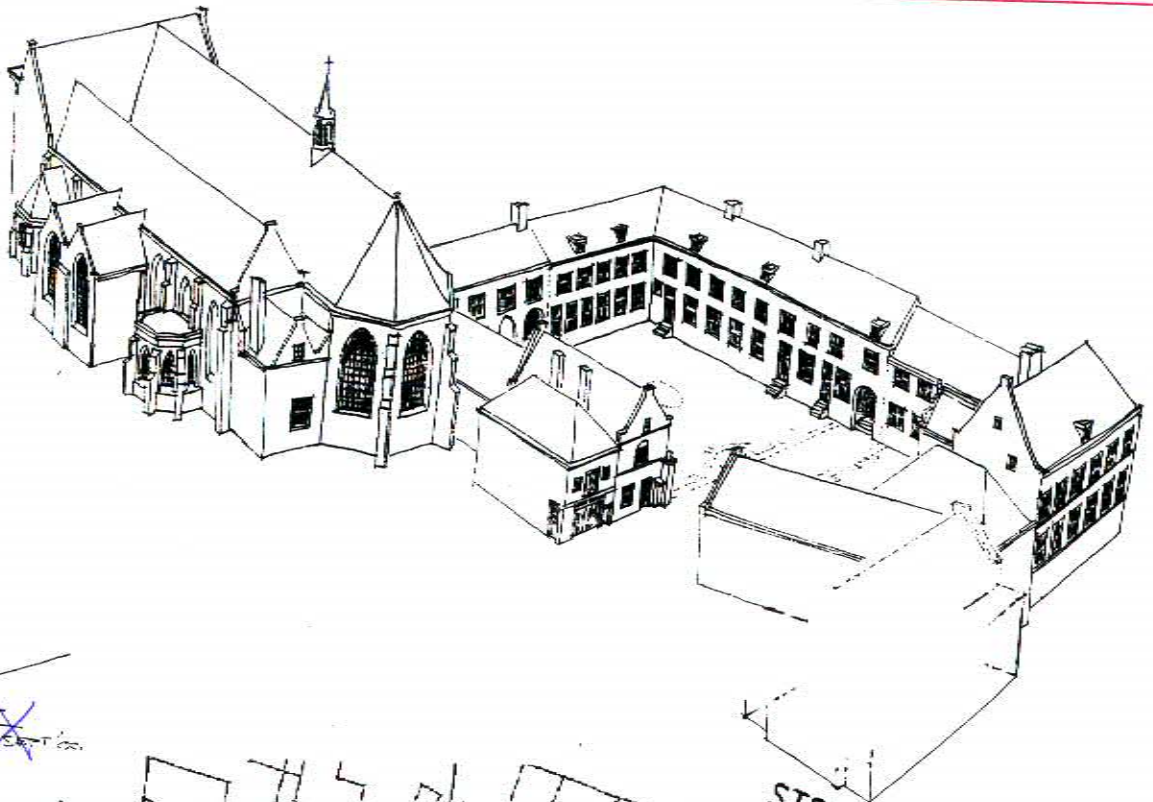
vertrek op de verdieping, hier werd namelijk het graan en meel voor de bakkerij opgeslagen. Door de luikjes in de kruiskozijnen was de opslagruimte goed te ventileren. De zogenaamde Bakkerij van

de Gereformeerde Nederduitse Diaconie armen was evenals de woning voor de bakker -B- op de begane grond gesitueerd. Tussen de bakkerij en de brood- of deelkamer, naast de poort naar het Steegover-

De westgevel van de Augustijnenkerk aan de Voorstraat. In 1773 - '76 is de westgevel van de kerk geheel nieuw opgetrokken, naar de mode van die tijd in neoclassicistische stijl. Foto: Auteur, juni 2000.







AUGUSTIJNEN KERK + HOF - ROND 1900

SEP 100 1:500 1:500 1:500

M →



sloot, heeft de diaconie een nog aanwezige deftige vergaderzaal -C- voor zichzelf ingericht. De zaal werd voorzien van lambrizingen, raamblinden en een stucplafond met eenvoudige perklijst. Tegen de smalle kopwand is een sober uitgevoerde schouw geplaatst met een schilderstuk in de boezem. Halverwege de zaal bevindt zich onder de vloer een in steen overwelft keldertje, wat hiervan de functie was is niet duidelijk.

### Zuidzijde Hof

#### De voormalige zuidelijke kloostergang

Al in 1774 waren in het baarhuis -D- de gewelven uitgebrouwen en was een houten plafond gemaakt. Waardoor nog slechts een klein gedeelte -E- als kloostergang (met woning) resteerde.

In 1777 zijn er aan huis -F- reparaties uitgevoerd. Ondermeer zijn de oude kruiskozijnen vermaakt tot 'moderne' schuifvensters.

'Mons. Jacob de Gelder' huurde dit huis van de schutterij. Enige jaren nadien kocht Cornelis Verlee het van de schutterij. Verlee was woonachtig in een uitgebreid gebouwencomplex aan de Hofstraat. De woonkamer van huis -F- werd ingekort en ter plaatse is een entree gemaakt vanuit het Hof naar de woning van Verlee. Deze entree is nog zichtbaar op een foto van het Hof uit 1906.

De in 1640 gebouwde poort naar de Hofstraat -G- is in 1777 afgebroken. Het bestek ver-

meld: 'twee nieuwe penanten op te metselen en daarin te maake twee nieuwen getimmerde Eyke deuren.'

### Oostzijde Hof

#### De 'grootte keuken' - Hof 12

Terwijl de 'grootte keucken' -I- (Hof 12) in huidige staat toch duidelijk achttiende eeuws van opzet is, bestaat er geen schriftelijke informatie over werkzaamheden hieraan in die eeuw.

De tekening van A. Schoenmaker uit 1730 geeft de keuken weer in zestiende eeuwse toestand. De nog bestaande voorgevel aan de Hofzijde zal kort na het midden van de achttiende eeuw zijn opgetrokken, sindsdien is de gevel ongewijzigd bewaard gebleven. Het pand achter de gevel is nadien echter diverse keren ingrijpend verbouwd, met name in de twintigste eeuw. Hierover later meer.

Aan tuinzijde is in de achttiende eeuw een in een bestek uit 1820 genoemde, 'thuynkamer' -J- aangebouwd.<sup>9</sup> Er bestaat slechts een tekening van uit 1836 met een doorsnede over de begane grond.

#### De gebouwen van de schutterij

De gebouwen -H,I,J,K- (Hof 10, 11, 12 en 13) waren nog steeds in gebruik bij de schutterij. Evenals de oude, nog steeds omgrachtte kloostertuin, die ondermeer als exercitieterrein werd gebruikt door de schutters. Inmiddels was hier een 'thuijnhuijsje oft coepeltje' gebouwd. Helaas bestaan hier geen afbeeldingen van. Het

komt voor op de kadastrale minuutkaart van Dordrecht uit 1832.

Al eerder, in 1756, was de galerij, die in 1586 voor de Statenzaal was opgetrokken, afgebroken en vervangen door een dichte buitenmuur.<sup>9</sup> De Statenzaal zelf, het 'groot-huis' genaamd -K- kreeg in 1775 nieuwe schuiframen ter plaatse van de oude kruiskozijnen.

#### De cleyne zael - Hof 9

Over werkzaamheden aan de 'cleyne zael' -L- (Hof 9) zijn de bronnen zeer schaars. Toch is ook dit bouwdeel in de achttiende eeuw verbouwd. Wellicht tijdens de grote vernieuwingen aan het Hof tussen 1777 - '82. Terwijl de kap uit 1586 gehandhaafd bleef, zijn alle vloerbalklagen, evenals de gevels, volledig vernieuwd. In de gevel aan de Hofzijde kwamen per bouwlaag vier schuifraamvensters.

### Hoofdstuk 3 - Het Hof en de Augustijnenkerk in de negentiende eeuw

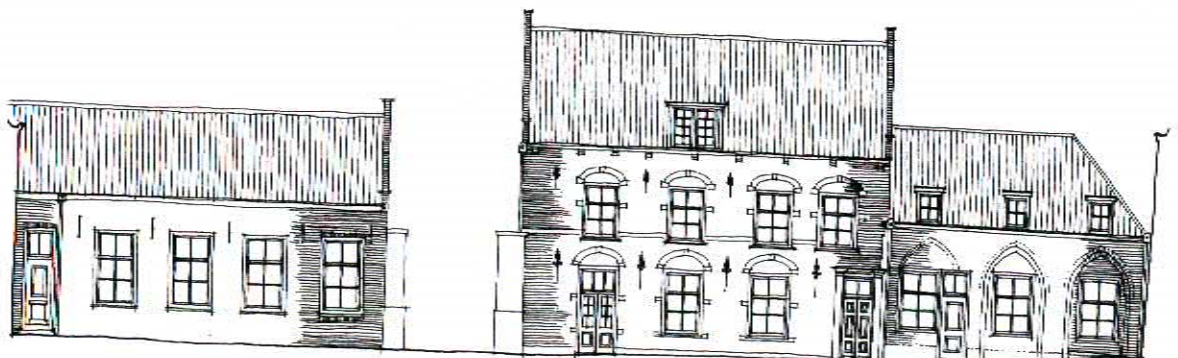
(Zie afbeelding: Augustijnenkerk + Hof rond 1900, pagina 7)

### Oostzijde Hof

#### Het Doelhuis

Vanaf de oprichting kampte de Heelhaakschutterij met financiële problemen. Enerzijds verlichtte bijdragen van de stad de nood soms enigszins, anderzijds zag men zich telkens genoodzaakt eigen bezit ten gelde te maken. Door de jaren heen zijn om deze reden voortdurend gebouwen in het Hof

Zuidzijde van het Hof in 1900. (Vergelijk de afbeelding op pag. 2) In 1900 bestond nog steeds een deel van de kloostergang, de drie traveeën tegen het baarhuis. Het huis Hof 14, gebouwd in 1640 bestaat ook nog, wel is de woonkamer ingekort t.b.v. een entree/gang naar het huis erachter aan de Hofstraat. De poort is in 1777 afgebroken en vervangen door gemetselde zuilen met 'getimmerde eyke deuren'. Het huis links, Hof 13, is in 1854 als onderwijzerswoning gebouwd op de fundamenten van de 'drie camerens' uit 1640. Tekening: Auteur, december 2000.







### Onderwijzerswoning, Hof 13

In 1854 werd de voormalige timmerwinkel -H-, rond 1640 gebouwd als 'drie camerkens' en vanaf 1836 als school voor Israëlitische kinderen in gebruik, volledig afgebroken en op de oude fundamenten als onderwijzerswoning nieuw opgetrokken. De poort naar de tuin is bij deze vernieuwing verdwenen.

### Westzijde Hof

### De kerkeraadskamer van de Augustijnenkerk

In 1810 had de stad Dordrecht het eigendom van de kerk overgedragen aan de Nederlandse Hervormde Gemeente binnen Dordrecht. Deze kocht in 1834 de grond langs de kerk (tussen de Voorstraat en het Hof) van de schutterij. In 1840 lieten zij de 'bestaande kerkerkamer bij de Augustijne kerk alhier' afbreken en 'eene geheel nieuwe kerkeraadskamer in deszelfde plaats' bouwen. Deze kerkeraadskamer bestaat nog in ongewijzigde staat.

### Kosterswoning boven baarhuis, Hof 16

In 1858 verwierf de hervormde gemeente de woning boven het baarhuis -D-, nu Hof 16, in eigendom. Al sinds 1714 was dit de woning voor de koster van de kerk. In dat jaar betrof de kosterin Sija Pluym dit huis. In de jaren na de aankoop in 1858 is de woning stapsgewijs verbouwd tot uiteindelijk van de vroegere, nog middeleeuwse, toestand niets meer resteerde. Het begon allemaal in 1859. In dat jaar is de in slechte staat verkerende buitenmuur aan de zijde van de Hofdoorgang naar de Voorstraat, waar op dat mo-

De noordelijke vleugel van het Hof met poort naar het Steeg-oversloot. Op de verdieping van deze vleugel werd het graan en meel voor de bakkerij opgeslagen, voor een goede ventilatie konden de luikjes in de kruiskozijnen worden geopend. Foto: Auteur, juni 2000.

aan derden verhuurd of verkocht.

In de vroege negentiende eeuw ondernam de schutterij zelfs pogingen om het doelhuis (de Statenzaal) te verkopen. Hier bleek echter weinig belangstelling voor te bestaan.

Nadat in 1820 hoogst noodzakelijk herstel aan het doelhuis voorkwam dat dit van ellende zou bezwijken, is het in 1833 verkocht. De nieuwe eigenaren: Willem van Ballegooyen en Bernardus Mackaay verkochten reeds twee jaar later hun bezit (de gebouwen I, J, K en L) door aan de stad Dordrecht. Van de 'geweezen Schutterij der Heelhaaks' kocht de stad verder 'eene loots' -H- tot dan als timmerwinkel in gebruik, alsmede alle grond in en om het Hof. Hiermee werd de stad in 1835, na verkoop in 1640, weer eigenaar van een belangrijk deel van het Hof.<sup>10</sup>

### Centenschool

Het voormalige doelhuis -K- werd door de stad bestemd tot eerste openbare school, officieel De Nederlandse Stadschool. In de negentiende eeuw werd het geven van on-

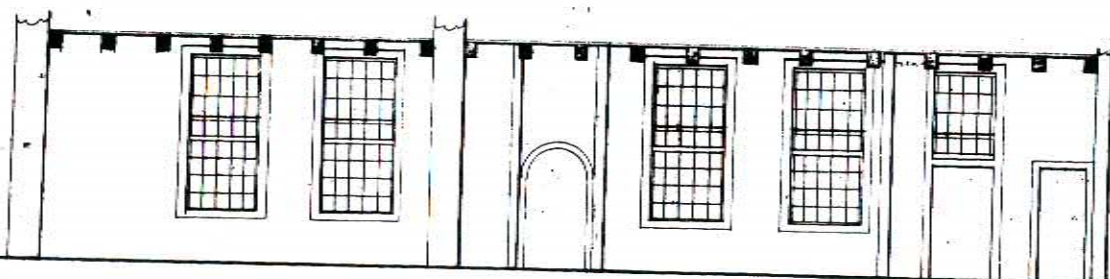
derwijs overgelaten aan particulieren en de hervormde diaconie. Deze openbare school was bedoeld voor kinderen waarvan de ouders niet bij machte waren om schoolgeld te betalen en die niet in aanmerking kwamen voor de armen school van de diaconie. Een noodzakelijke verbouwing, waartoe de kosten in 1835 werden geraamd op 5 000 gulden, kwam in 1836 tot uitvoering. In 1837 werd de school in gebruik genomen. In de volksmond sprak men, vanwege het geringe bedrag aan schoolgeld, over de centenschool.<sup>11</sup>

De voormalige 'cleyne zael', -L- werd tot regenten- of bestuurskamer voor de school bestemd.

Het 'teekengenootschap Pictura', die sinds 1828 de grote zaal in gebruik had, verhuisde in 1836 naar de bovenzaal op de verdieping.

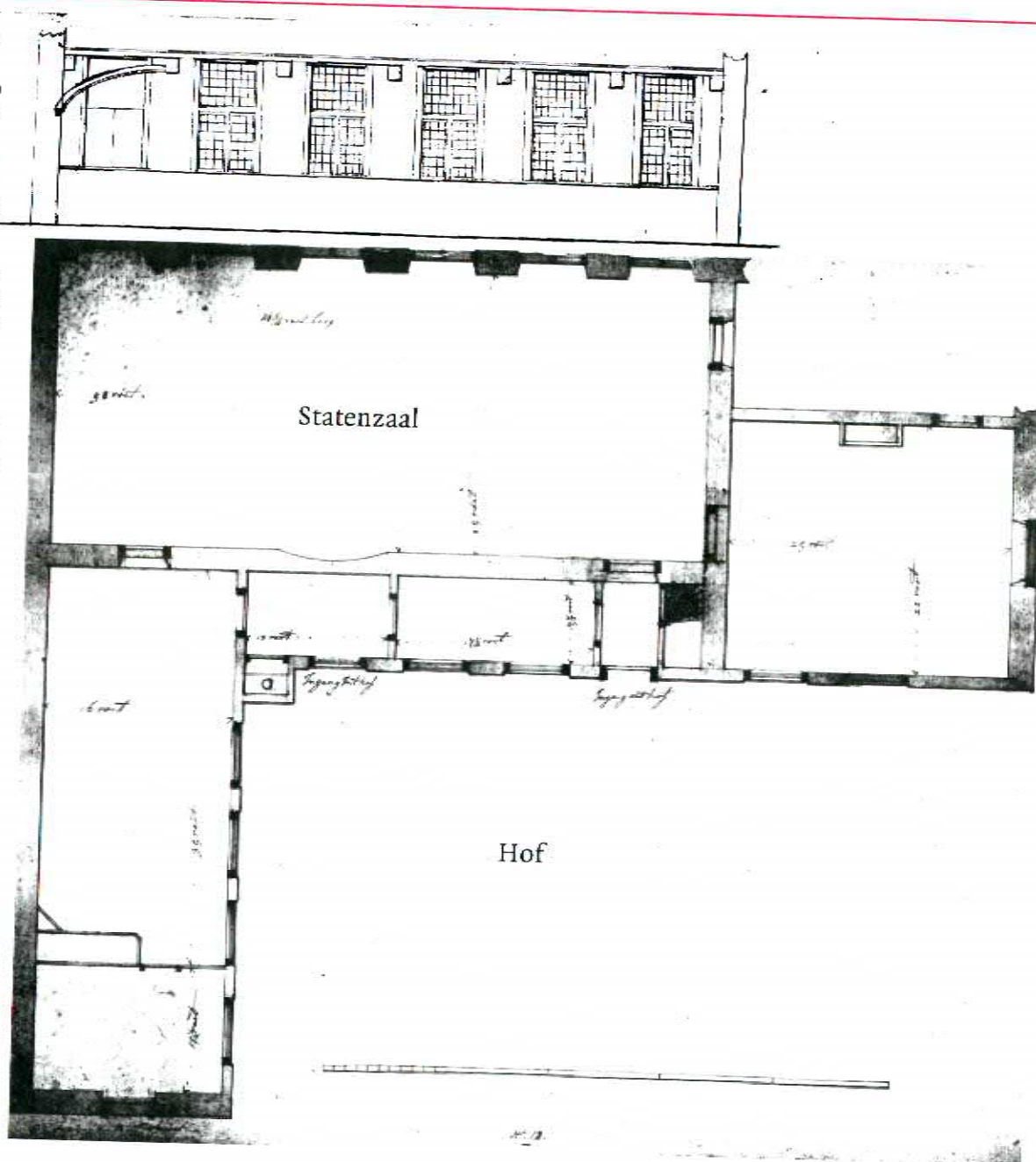
In 1854 is de school uitgebreid, ter plaatse van de 'thuynkamer' -J- werd een nieuwe vleugel gebouwd. Van deze bebouwing, die in 1906 alweer moest wijken, zijn geen afbeeldingen bekend.

Tekening van de doorsnede van de begane gond van de 'grootte keuken'-links- (Hof 12) en de zogenaamde 'thuynkamer' die in de achttiende eeuw werd gebouwd, gezien in oostelijke richting. Hierin bevonden zich een 'keuken aan de gragt' (de half-rond getoogde deur kwam uit op de gracht om de tuin) een binnen-, achter- en blauwe keuken. In 1854 is deze tuinkamer alweer vervangen. Tekening: G. N. Itz, 1835 (?) Stadsarchief G 1803-





Plattegrond en doorsnede van de oostzijde van het Hof (met de Statenzaal). Deze tekening uit 1835 is van bouwmeester G. N. Itz en behoort bij de plannen voor de verbouwing van dit deel van het Hof tot eerste openbare school. In 1837 werd deze zogenaamde centenschool in de huidige Statenzaal geopend. Tekening: Stadsarchief G 1803-1.



ment de renaissance poort uit 1586 nog stond, geheel afgebroken en als eenvoudige lijstgevel nieuw opgetrokken. Van de buitenmuur aan de Hofzijde zijn de steunberen (nog van de oude kloostergang) afgehakt, vervolgens is de gehele gevel 'met portlandsche Cement beraapt, opgeschuurd en met een scherpe insnijvoeg geblokt.' Daaropvolgend is in 1870 de inrichting van de woning vernieuwd. In 1873 is sprake van 'Het met voorzichtigheid afbreken van de oude kap en stellen van de nieuwe als bovengenoemd'. De kap uit 1586 is hierbij vervangen door de nog bestaande kap met schenkelspanten. Bij de werk-

zaamheden aan deze kap bleek dat de toestand van de buitenmuren 'veel ongunstiger was dan men zich had kunnen voorstellen'. Hierop is de gevel aan de Hofzijde geheel vernieuwd met inbegrip van de laat-middeleeuwse spitsboogvormige nissen van de kloostergang. Bij deze werkzaamheden 'sprong de verdiepingsvloer op twee plaatsen met geweld naar boven' en bleek de draagbalk in de muur verrot. Zodat uiteindelijk ook de vloer van de woning werd vernieuwd. In fasen was hiermee, onbedoeld, een geheel nieuwe kosterswoning gerealiseerd.<sup>12</sup> Afgezien van enkele interne wijzigingen bestaat

deze woning nog als zodanig.

#### Hoofdstuk 4 - Het Hof en de Augustijnenkerk in de twintigste eeuw

(Zie afbeelding: Augustijnenkerk + Hof rond 2000, pagina 13)

#### Zuidzijde Hof

##### Laatste restant kloostergang afgebroken, bouw Hof 15

In het begin van de twintigste eeuw resteerde nog een klein deel van de oude kloostergang in de Hof-bebouwing, namelijk drie traveeën van de zuidelijke gang tegen het baarhuis. In 1912 is dit deel met de grond gelijk gemaakt. Ook de laatste



travee van het huis Hof 14 (ter plaatse van de in 1801 afgescheiden entree/gang, zie eerder) is hierbij afgebroken. Naar ontwerp van Anthony Ek is op deze plaats een kerkekanthoor voor de Nederlands Hervormde kerk gebouwd. Dit kantoor, nu Hof 15, is voorzien van een verdieping en een zolder onder een met leien gedekt schilddak. Achterwaards is het voorzien van een plat dak. De architectuur, in typisch laatnegentiende eeuwse neorenaissancestijl, is voor 1912 ouderwets, maar sluit naadloos aan op de belending, het uit 1640 daterende huis Hof 14. Het kerkkantoor bestaat nog in vrijwel ongewijzigde staat en wordt ook nog als zodanig gebruikt.

#### Gemeenteschool no. 2

De in 1854 gebouwde vleugel, als uitbreiding van de openbare school in de Statenzaal werd in 1906 alweer afgebroken. In de kloostertuin is in dat jaar een geheel nieuw schoolgebouw opgetrokken, Gemeenteschool no. 2. De Statenzaal bleef in gebruik bij de school. Volgens het bestek uit 1906 als: 'lokaal voor vrije- en ordeoefeningen', het gymnastieklokaal.<sup>23</sup>

Het 'teekengenootschap Pictura' had reeds in 1901 de bovenzaal verlaten. De verenigingen Vak en Kunst en Mercurius vonden hier enige jaren later huisvesting. Ook het Woningbureau en de Sociale Dienst

waren er een tijd gevestigd.

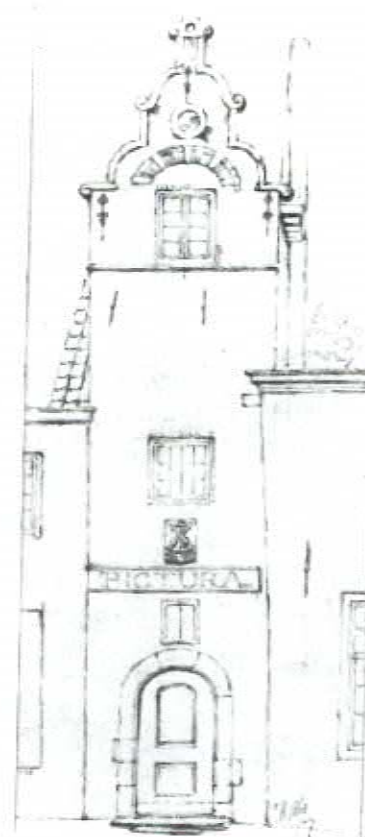
Om harmonieus aan te sluiten op het schoolgebouw in de kloostertuin, is gelijk met de bouw hiervan de achtergevel van de onderwijzerswoning, Hof 13, in 1906 vernieuwd in decoratieve neorenaissancestijl. In deze gevel zijn vier kruisvensters en een deurkozijn aangebracht. Aan Hofstraat zijde is het pand 2,5 meter ingekort. Het vroeg zeventiende eeuwse poortje van het in 1906 afgebroken Oude-Vrouwenhuis aan het Bagijnhof is tegen deze gevel geplaatst.

Na de verbouwing in 1906 vond het 'bureau van den inspecteur der lichamelijke opvoeding' een plaats in het gebouw. In 1924 neemt het Maatschappelijk Hulpbetoon het gebouw in gebruik. Ook de voormalige keuken (Hof 12) behoorde hierbij. Nadat in 1906, na afbraak van de aangebouwde tuin vleugel, de gevel van Hof 12 aan tuinzijde reeds was vernieuwd, is in 1932 het interieur ingrijpend gewijzigd.<sup>24</sup>

#### West- en Noordzijde Hof

##### De westelijke- en noordelijke vleugel, Hof 5 - 8, van 1955 tot nu

De bakkerij van de diaconie in de westelijke- en noordelijke vleugel van het Hof, nu Hof 5 - 8, werd halverwege de twintig-

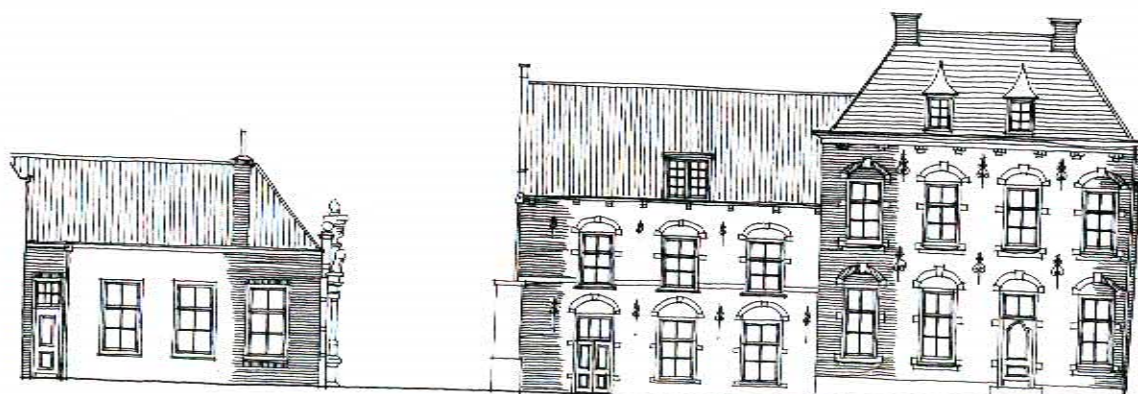


ste eeuw buiten werking gesteld. Vervolgens zijn beide vleugels ingericht voor verenigingsdoeleinden, ten behoeve waarvan in 1955 inwendig grote veranderingen plaatshadden. Het achter of naast de westelijke vleugel gelegen woonhuis, Steegoversloot 19/21, is bij deze veranderingen bij het complex getrokken.

In de achtermuur (van de oude kloostergang) is een doorgang gemaakt. Naar ontwerp van architect B. van Bilderbeek, zijn in de gebouwen kantoren, werkplaatsen, kamers, spellokalen en ontspanningszalen

De traptoren uit 1586 met entree naar het doelhuis van de heehaakschutterij. Een gevelsteen uit 1730 met de afbeelding van twee gekruiste haakbussen en een staf met hoed houdt de herinnering aan de schutterij levend. Toen Johannes Rutten deze tekening maakte in 1868 waren de schutters al weer vertrokken. De centschool was er gehuisvest en de bovenzaal was in gebruik bij het 'teekengenootschap Pictura'. Tekening: Stadsarchief.

Zuidzijde van het Hof in 1950. (vergelijk afbeeldingen pag. 2 en 8) In 1912 is het laatste restant van de kloostergang afgebroken en vervangen door het nog bestaande kerkekanthoor Hof 15 (rechts). Voor de bouw ervan is ook Hof 14 enigszins ingekort. Het gebouw links, Hof 13, is in 1906 ingrijpend verbouwd en gelijktijdig ingekort t.b.v. de verbreding van de Hofstraat. Het poortje van het Oude-Vrouwenhuis is in 1906 tegen de gevel herplaatst. Rond 1970 is Hof 13 weer teruggebracht in toestand van 1854.





ingericht. De bakkerij, inclusief de nog aanwezige bakoven, is hierbij verdwenen. Slechts de 'deftige' vergaderzaal, die de diaconie nog steeds in gebruik had voor eigen vergaderingen (Hof 7), bleef in de oude staat van 1782 bewaard.

De vertrekken op de verdiepingen, die tot dan toe als graan en meelopslag in gebruik waren geweest, werden als verenigingslokalen voor kerkelijk jeugdwerk ingericht. Voor een goede toegang zijn nieuwe trappen toegevoegd.

Bij al de verbouwingen in 1955 bleven de buitengevels praktisch ongewijzigd. Slechts de schuiframen in de westelijke vleugel zijn -na eerdere modernisering/wijziging rond 1908- in oorspronkelijke toestand (met kleine ruitjes) teruggebracht.<sup>25</sup>

Nadien vonden er nog enige ondergeschikte verbouwingen plaats. De vele vertrekken bleven tot nu toe hun diaconaal-maatschappelijke functies houden.

### Oostzijde Hof

#### Restauratie en herstel van het Hof

In een uitvoerig rapport gericht aan Burgemeester en Wethouders pleit een door dezen ingestelde Studiecommissie inzake restauratie van de Statenzaal en Omgeving te Dordrecht in 1949 om '...tot herstelling en restauratie van het gebouw der Statenzaal en omgeving te besluiten en daarbij tevens het gebouw der Berckespoort met

de daarachter gelegen open ruimte te betrekken.' Een commissie van deskundigen zou een plan hiervoor moeten opstellen.<sup>26</sup>

Door de vele verbouwingen in de afgelopen eeuwen hadden deze gebouwen veel van hun oorspronkelijke rijke historische uitstraling verloren. Bovendien, doordat behoorlijk onderhoud reeds lang was nagelaten, verkeerden de gebouwen in deplorabele toestand. De commissie was derhalve de 'illusie ontnomen betreffende de mogelijkheid van een restauratie in de bouwstijl, die deze ruimten tijdens het plaats vinden der eerste Statenvergadering (1572) moet hebben gekenmerkt.'

De herdenking, in 1972, van de Eerste Vrije Statenvergadering vier eeuwen eerder, was voor het gemeentebestuur aanleiding om eind jaren zestig daadwerkelijk tot restauratie te besluiten. Architect J. Kruger kreeg de opdracht om in samenwerking met de Dienst Openbare Werken en Stadsontwikkeling van de gemeente Dordrecht, restauratieplannen op te stellen.

#### 1969 - '72 - Restauratie Statenzaal c.a. (Hof 9 - 13)

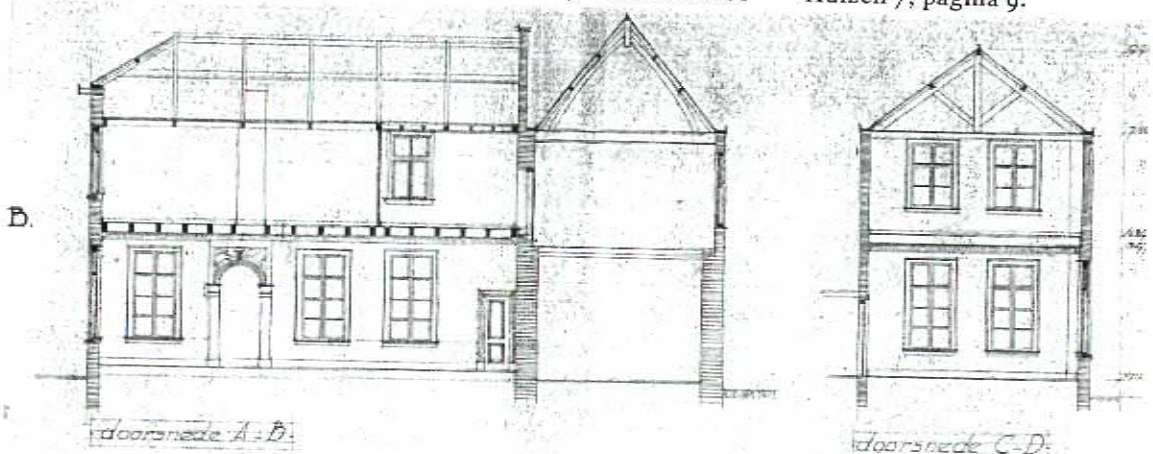
De uitvoering van de restauratie vond plaats in de jaren 1969-'72. Ondanks dat de eerder genoemde commissie 'terugrestaureren' naar de toestand ten tijde van de eerste Statenvergadering niet mogelijk achtte, was dit toch de leidraad bij de uitvoering.<sup>27</sup> Dit betekende dat, omdat het Hof

na 1600 vaak was verbouwd, er op diverse plaatsen soms vergaande reconstructies nodig waren. Zo is de galerij die in 1586 voor de Statenzaal was opgetrokken en in 1756 afgebroken, op grond van de tekening van Andries Schoenmaker uit 1730 (zie afbeelding Dordtse Huizen 7 pagina 13) weer opgebouwd. De galerij en overbouw dateert in huidige opzet derhalve van omstreeks 1970.

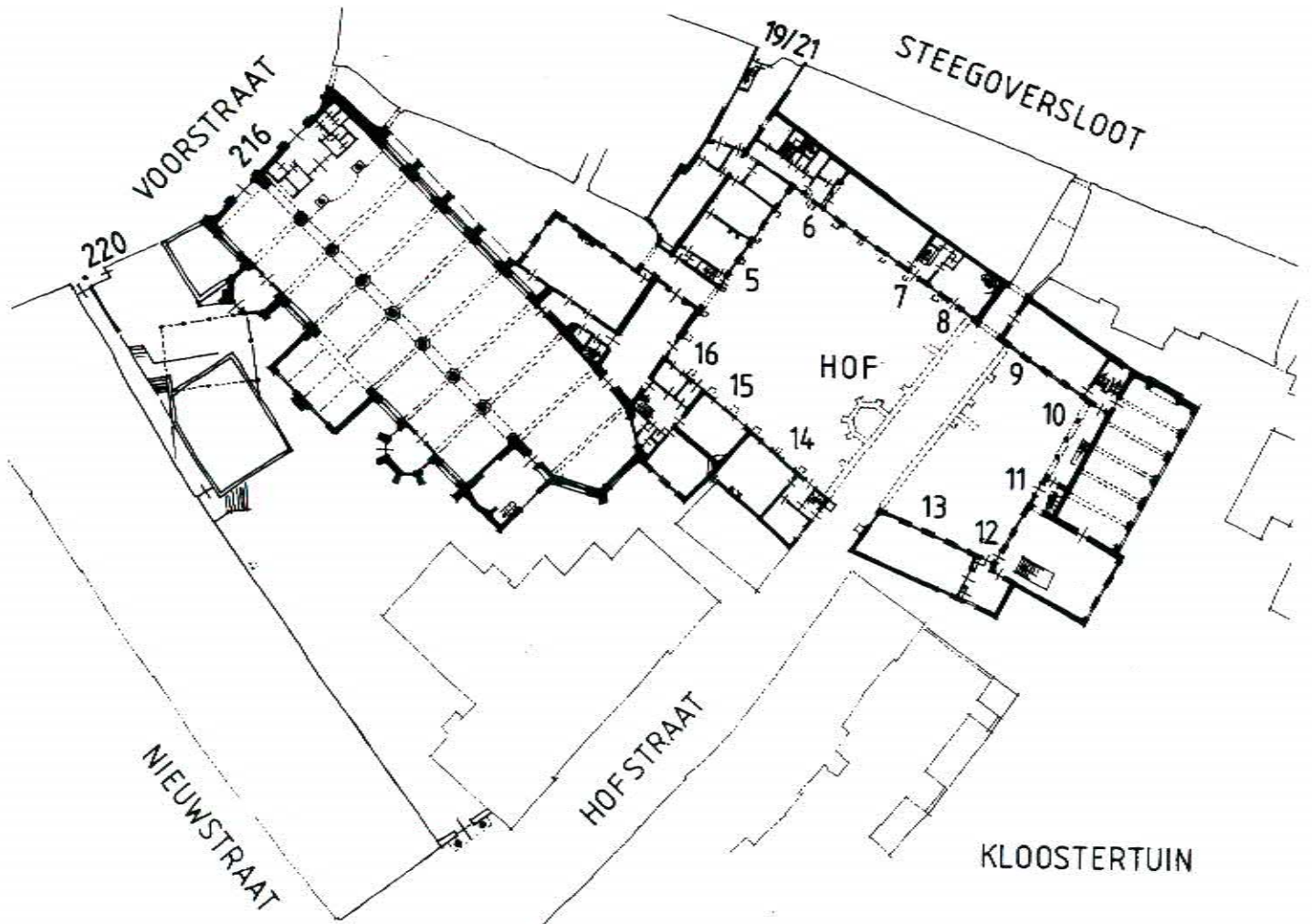
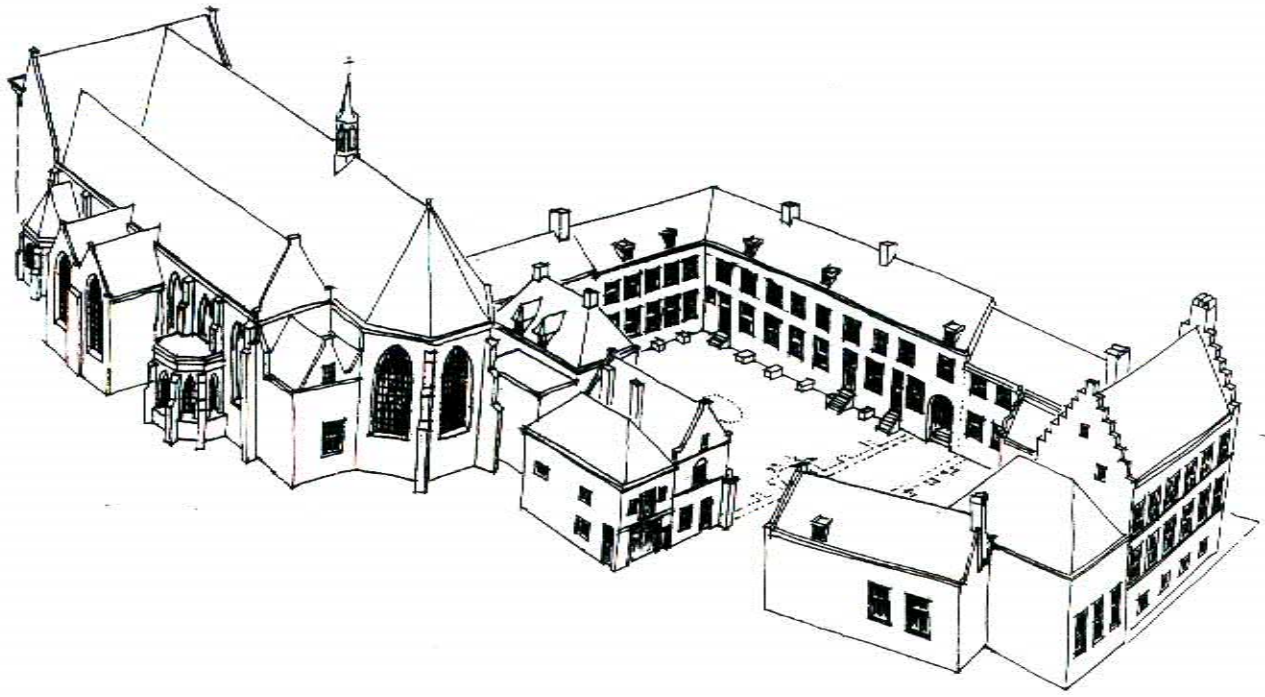
Ook het grootste deel van de vroegere keuken, nu Hof 12 en in gebruik als entree en foyer voor de Statenzaal, is vergaand gewijzigd. Achter de laat-achttiende eeuwse voorgevel zijn de ingrijpende verbouwingen uit de negentiende en vroege twintigste eeuw ongedaan gemaakt en is Hof 12 in quasi achttiende eeuwse stijl grotendeels nieuw opgetrokken. Gelijktijdig is er een nieuwe kelder uitgegraven waarin de toiletten en garderobe zijn ondergebracht. De nieuwe kelder geeft toegang tot de zestiende eeuwse gewelfkelders (de provisieruimten van het klooster) onder de Statenzaal. Vanwege de slechte toestand zijn deze gewelven - naar de oude vorm- geheel nieuw opgebouwd.

Op grond van sporen en aanwijzingen in situ, zijn de Statenzaal (vroegere refter) en de zogenaamde groene zaal (vroegere dormitter) in de laat-zestiende eeuwse toestand teruggebracht. Zie voor een beschrijving hiervan Dordtse Huizen 7, pagina 9.

Doorsnede over de kerkeraadskamer (links) en de kosterswoning boven het baarhuis (midden). Rechts een dwarsdoorsnede over de kerkeraadskamer. De kerkeraadskamer is in 1840 gebouwd. De kosterswoning boven het baarhuis (deel kloostergang) is in fasen tussen 1858 en 1873 geheel vernieuwd. Tekening: Van Bilderbeek/ Basters architecten, 1955.







AUGUSTIJNEN KERK + HOF - ROND  
2000

SEPT/OO. 0 5 10 15 M.



Het Hof gezien in oostelijke richting voor de ingrijpende verbouwing/restauratie in 1969-'72.

De galerij voor de Statenzaal was in 1756 dichtgebouwd. De Statenzaal zelf diende in deze tijd als gymnastieklokaal. Voor de in 1906 ingekorte onderwijzerswoning, Hof 13, stond tot 1970 de poort van het Oude-Vrouwenhuis (rechts). Foto: collectie Monumentenzorg.



In de bewaard gebleven uitgebouwde traptoren is een natuurstenen spiltrap geplaatst die de eerder genoemde vertrekken en de zolderruimte hierboven bereikbaar maakt. In deze zolderruimte is de authentieke sporenkap uit omstreeks 1515 zichtbaar. Vanwege de verslechterde toestand had de schutterij in 1820 besloten om de noordelijke trapgevel met schoorsteen af te breken en bovendaks te vervangen door een -goedkoper- dak-schild. De oude kap is hierbij deels verwijderd. Al eerder, rond 1700, waren de natuurstenen dakleien door dakpannen vervangen. Overigens was de kap redelijk bewaard gebleven. Tijdens de restauratie zijn zowel de noordelijke trapgevel met schoorsteen, de kap en de dakbedekking, op authentieke wijze hersteld.

Zuidelijke gevels van Hof 12 (rechts) en Hof 13 (links) situatie voor de ingrijpende verbouwing/restauratie in 1969-'72. Na afbraak van de in 1854 gebouwde vleugel van de gemeenteschool in 1906, is de gevel van Hof 12 aangeheeld en voorzien van diverse vensters en deuren. Hof 13 kreeg een gevel in neorenaissancestijl met pseudo kruiskozijnen. Boven beide gevels is de topgevel van de Statenzaal zichtbaar. Tekening: gemeente Dordrecht, 1969.

Zowel de Statenzaal, de groene zaal en de zolderruimte kregen een multi-functionele openbare gebruiksfunctie. In verband met de veiligheid was een secundair trappenhuis als vluchtroute noodzakelijk. Dit trappenhuis is geplaatst in de 'cleyne zaal', ook wel de noordvleugel genaamd, (Hof 9). De trap lijkt laat zestiende

eeuws te dateren, maar is rond 1970 nieuw gemaakt.

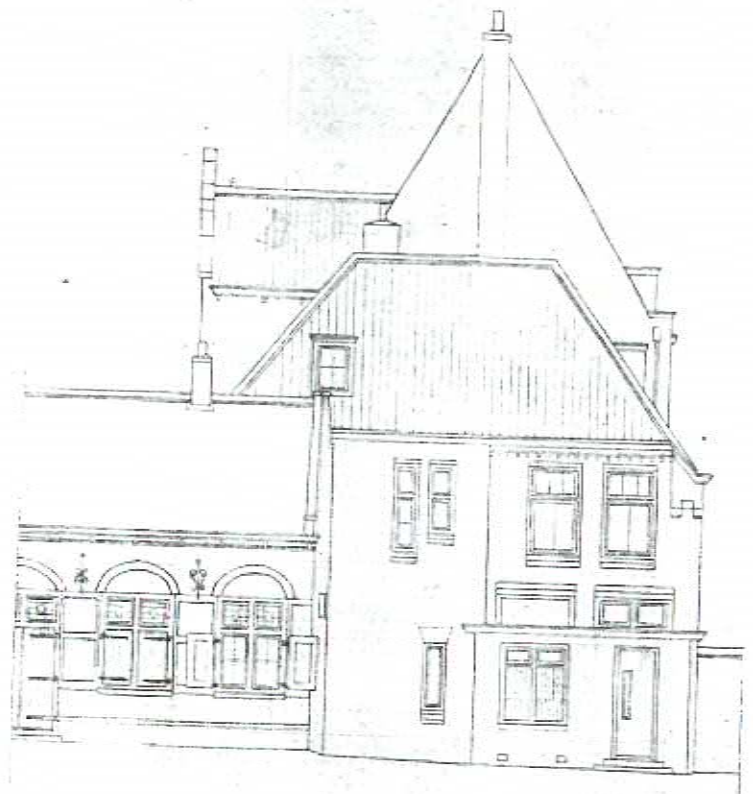
De voormalige onderwijzerswoning, Hof 13, in 1906 ingekort en voorzien van een achtergevel in neorenaissancestijl, is rond 1970 op ingrijpende wijze hersteld en in de toestand van 1854 (het bouwjaar) teruggebracht. Het poortje van het Oude Vrouwenhuis is hier-

bij verwijderd.

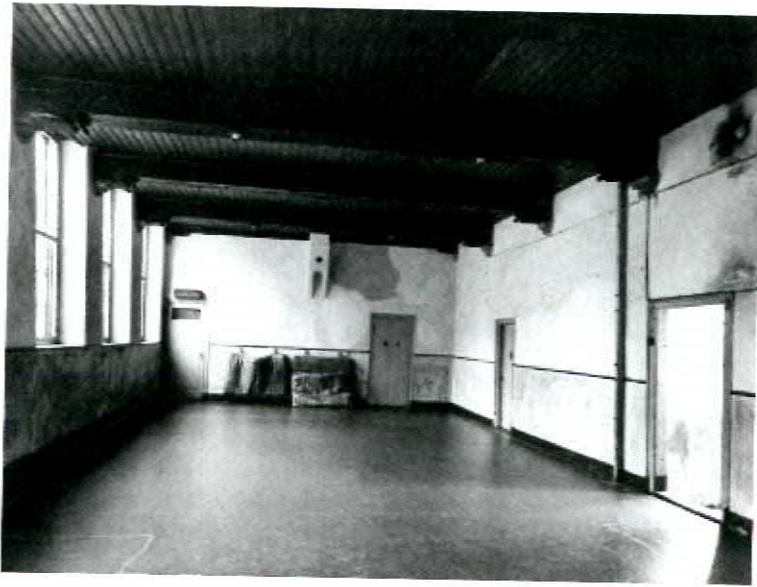
De ruimte wordt sindsdien gebruikt voor bijeenkomsten van de Waalse kerk.

#### Kloostergang opgegraven

Zoals eerder aangegeven (zie Dordtse Huizen 7) hebben er veelvuldig ophogingen van het straatniveau in het Hof plaatsgevonden. Om de toestand van het Hof omstreeks 1600 te be-







naderen is het straatniveau van het Hof met een halve meter verlaagd. Tijdens deze werkzaamheden, in het voorjaar van 1972, deed men een bijzondere ontdekking. Tot dan toe verkeerde men in de veronderstelling dat de kloosterhof aan oostzijde tegen de Statenzaal aanlag. Maar tot ieders verrassing bleek de (naar wij nu weten) in 1586 afgebroken oostelijke kloostergang onder de bestrating, in het verlengde van de Hofstraat, nog aanwezig te zijn. Ook de waterput, in het midden van de kloosterhof, is hierbij ontdekt. Evenals de aanzetten van de steunberen van de kloostergang. Helaas ontbrak de tijd om de vondsten te onderzoeken (dit is nog steeds niet gebeurd). Wel zijn de contouren van de kloostermuren door middel van natuursteen keien in de vernieuwde bestrating weergegeven.

Gelijk met het gereedkomen van de restauratie van het Hofcomplex werd op 28 juni 1972 de Eerste Vrije Statenvergadering, 400 jaar eerder, herdacht met een buitengewone zitting van de Staten van Noord- en Zuid Holland in aanwezigheid van Koningin Juliana in de Grote Kerk.

De grote historische uitstraling van de gebouwen rond de Statenzaal, Hof 9 - 13, zijn

voor een belangrijk deel voortgekomen uit de ingrijpende restauratie van 1969-'72. Veel, door latere verbouwingen, verdwenen onderdelen zijn tijdens deze restauratie weer terug gebracht. Hierbij moet worden opgemerkt dat met name het gebouw met de Statenzaal weliswaar ingrijpend maar ook zorgvuldig is gerestaureerd.

Sinds 1972 vinden hier regelmatig sociaal-culturele activiteiten plaats.

#### **Restauratie Augustijnenkerk in 1994 - '96**

In opdracht van de kerkvoogdij van de Nederlands Hervormde Kerk zijn in 1988 ambitieuze restauratieplannen voor de Augustijnenkerk gepresenteerd. De slechte staat van onderhoud van de kerk en gebreken eraan waren hiervoor de aanleiding. In afgeslankte vorm zijn deze plannen uitgevoerd tijdens een algehele restauratie die plaatsvond in de jaren 1994 - '96. In tegenstelling tot het sterk reconstruerende karakter van de restauratie van de Statenzaal, is de Augustijnenkerk voornamelijk consoliderend (in aangetroffen toestand) hersteld. Een maximaal behoud van de aanwezige toestand in vorm en materiaal stond voorop. De aanpak van de bouwtech-

nische problemen in metselwerk, natuursteen, houten vensters, goten en daken vroeg uiteraard de nodige aandacht maar zou in uitvoering tot het hoogst noodzakelijke beperkt blijven.<sup>18</sup>

De Statenzaal is tussen 1906 en 1970 in gebruik geweest als gymnastieklokaal. Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1968.

Uit bouwtechnisch onderzoek kwam naar voren dat de ondersteunende constructies van de banken, de houten vlonders en de jukken ernstig waren aangetast. Na verwijdering van de banken en vlonders bleek tot ieders verrassing de oorspronkelijke vloer eronder nog gaaf aanwezig en te bestaan uit meer dan tweehonderd natuurstenen grafzerken en graftegels, aangevuld met platen natuursteen, tegels en bakstenen. De situatie kwam overeen met een tekening uit omstreeks 1700 uit het grafboek. Vele beroemde Dordtenaren bleken in het verleden de Augustijnenkerk als laatste rustplaats te hebben verkozen. Lees meer hierover in Dordtse Huizen 7, pagina 17. Besloten is om de vloer met de grafzerken na restauratie in het zicht te laten en zoals vanouds, als vloer te benutten.<sup>19</sup>

De oostgevel (tuinzijde) van de Statenzaal tijdens de restauratiewerkzaamheden in 1970. Foto: R. Ruggenberg, 11 maart 1970. Collectie heer W. van den Berg



In verband met het multifunctionele gebruik van de kerk-





De westgevel (Hofzijde) van de Statenzaal tijdens de restauratie in 1970. In afwachting van de herbouw van de galerij (in oorsprong uit 1586) is de bebouwing uit later tijd reeds weggebroken. De verdwenen topgevel van de Statenzaal wordt tegelijkertijd weer opgemetseld als trapgevel. Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1970.

ruimte werd een 'meer open karakter' nagestreefd. Een negentiende eeuwse portaal in de zijbeuk werd verwijderd, hier is een 'open ontmoetingsruimte' gecreëerd. Onder de orgelgalerij, in de as van de hoofdbeuk is een nieuw, eigentijds vormgegeven, entreeportaal gerealiseerd. In de transparante entreedeuken wordt de bezoeker met een welkomswaard ontvangen en bij het vertrek krijgt deze een afscheidswaard mee.<sup>29</sup>

In een lange reeks van poortjes en doorgangen die de kerk in vele eeuwen vanaf diverse zijden en voor diverse doeleinden bereikbaar moesten maken, is in 2000 in de Schrijverskapel een eigentijds vormgegeven doorgang gemaakt naar het buurpand Voorstraat 220. In dit pand is de Stichting voor Culturele Educatie 'De Berckepoort' gevestigd. Het contact wat is ontstaan door deze doorgang, maakt het mogelijk de Augustijnenkerk te gebrui-

ken voor artistieke evenementen georganiseerd door 'De Berckepoort'. Een nieuwe wending in het gebruik van de kerk door de eeuwen heen en een 'toekomstig hoofdstuk' in de lange geschiedenis van deze oude kloosterkerk.

### Het Hofcomplex van verleden naar toekomst

De eeuwenlange geschiedenis van het Hofcomplex wordt in grote mate bepaald door een vrijwel continu proces van verandering. Het gebruik voor vele doeleinden had tot gevolg dat de gebouwen van het Hof keer op keer werden aangepast aan nieuwe functies. Zoals in deze en de vorige aflevering van Dordtse Huizen blijkt, werden daarbij soms vergaande ingrepen niet geschuwd.

In een dynamische omgeving zijn dergelijke veranderingsprocessen niet te stoppen. Zo wordt ook nu weer intensief nagedacht, worden ideeën geopperd en voorstellen gedaan om het Hofcomplex een meer prominente plaats in het historische stadshart van Dordrecht te laten innemen. Of omgekeerd: de historie van Dordrecht een prominente plaats te laten innemen in het Hofcomplex. Het eeuwenoude Hof leent zich bij uitstek voor een presentatie van de geschiedenis van de oude handelsstad Dordrecht!

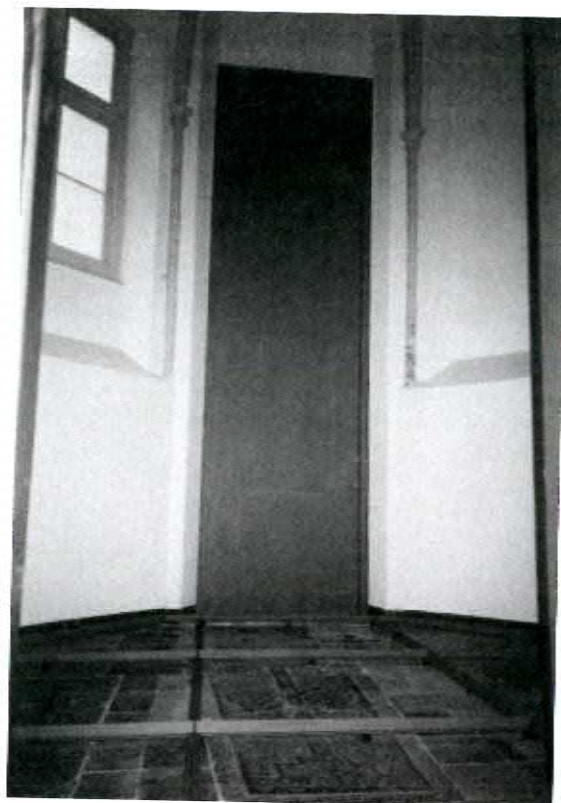
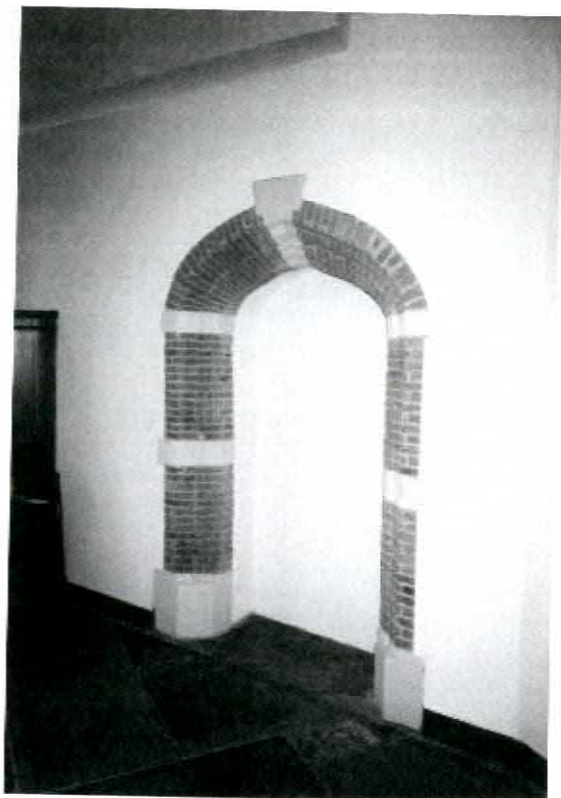
De grote historische waarde van het Hof, meer dan zeventienhonderd jaar -bouw-geschiedenis bijeen en een gebeurtenis van nationaal belang, de Eerste Vrije Statenvergadering in 1572, maakt het tot een interessant en zeer waardevol gebouwencomplex. Reden genoeg om er bij veranderingen, zowel nu als in de toekomst, zorgvuldig mee om te gaan en te koesteren als waardevol bezit voor Dordrecht.

Albert van Engelenhoven  
December 2000



Tijdens ontgravingen op het Hof in 1972 werden ondergronds de resten van de in 1586 afgebroken oostelijke kloostergang zowel als de waterput ontdekt. Deze zijn in de nieuwe bestrating aangegeven. Foto van dia van de heer W. van den Berg, 1972.





In de lange geschiedenis van de Augustijnenkerk en het Hof zijn er vele poortjes en doorgangen gemaakt. Enkel en enkele zijn hier afgebeeld. Links: Poortje in het koor van de kerk. In sluitsteen jaartal: 1614. Rechts: De meest recente doorgang dateert uit 2000. Het maakt een verbinding mogelijk tussen 'De Berckepoort' en de Augustijnenkerk via de Schrijverskapel. Onder: In de straatwand van het Steegoversloot bevindt zich dit poortje naar het Hof met in de natuurstenen korfbog een memorabel jaartal: 1572. Foto's boven: Auteur, juni 2000. Foto onder: Versteeg, 1906.



Dordrecht Hof.

### Rectificatie:

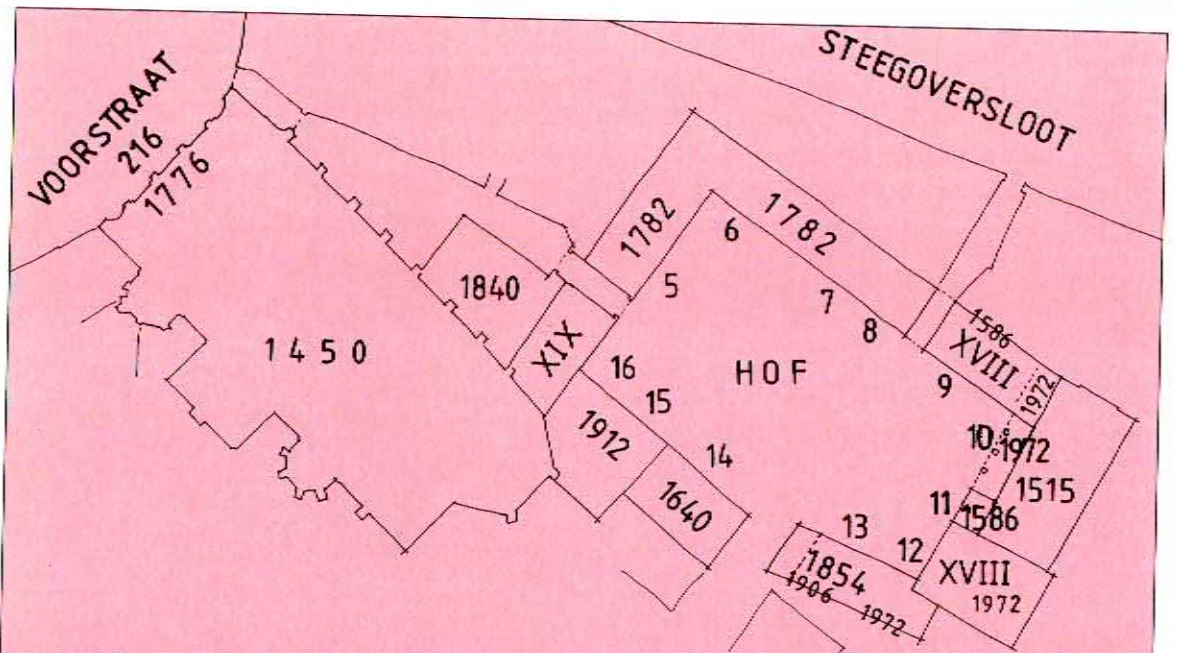
In deel 1 over de geschiedenis van het Hof, in de vorige aflevering van Dordtse Huisen zijn helaas enkele foutjes geslopen. Rectificatie hiervan is op z'n plaats:

Pagina 6: In het bijschrift van de afbeelding met de Augustijnenkerk, is sprake van Petrus Stanroy als gieter van de klok in de dakruiter. J.L. van Dalen geeft dit aan in zijn Geschiedenis van Dordrecht uit 1933. Nadien is echter gebleken dat de klok is gegoten door de beroemde klokkengieter Petrus Hemony. Wat deze klok uiteraard meer allure geeft. Overigens is het vermelde randschrift wel correct.

Pagina 8: De getekende situatie in vogelvlucht en plattegrond is niet zoals onder op de afbeelding is vermeld van 'kort na 1600', maar, zoals in de teksten wel goed is aangegeven: 'kort na 1500'.

Pagina 16: Het tweede bezoek van de Graaf van Leicester vond niet plaats in 1578, zoals vermeld maar in 1587, na het gereedkomen van de luisterrijke verbouwing van het Hof.





## De gebouwde geschiedenis van het Hofcomplex in een notendop

Het Hofcomplex is ooit als klooster voor de Augustijnen, weliswaar in fasen, maar toch als eenheid gebouwd. Doordat de kloostergebouwen nadien voor vele uiteenlopende doeleinden zijn benut en er evenzovele verbouwingen hebben plaatsgevonden, is de bouwgeschiedenis ervan over de vele eeuwen zeer complex.

Hoe het Hof'complex' zijn huidige vorm heeft gekregen is beschreven in deze en vorige aflevering van Dordtse Huizen. Een overzicht van de bouwgeschiedenis van de Hof-gebouwen is hieronder op schematische wijze, kort en zeer bondig samengevat.

De aangegeven bouwdata hebben betrekking op de aanwezige

bebouwing in huidige verschijningsvorm en belangrijke verbouwingen eraan nadien. Tussen haakjes, indien bekend, de bouwdata van voorheen aanwezige bebouwing ter plaatse. N.B: Genoemde jaartallen zijn meestal bij benadering. XVI-A = eerste helft zestiende eeuw. XVIII-B = tweede helft achttiende eeuw.

Gebouwdeel ( ) voorheen aanwezige bebouwing	Bouwjaar in huidige verschijningsvorm	(Belangrijke) verbouwingen nadien
<b>Augustijnenkerk, Voorstraat 216</b> Kerkgebouw: (1293)	1450	aanbouw kapellen XV-B nieuwe voorgevel 1776 restauratie 1996
Kerkeraadskamer: (1657)	1840	-
<b>Hofcomplex</b> Hof 5 - 8, Westelijke- en noordelijke vleugel: (?, etage 1586)	1782	inwendige verbouwing 1955 nieuwe trapopgang/ restauratie gebouw 1972
Hof 9, 'Cleyne zael': (?) kapconstructie XVI-B	XVIII-B	restauratie gebouw 1972
Hof 10/11, Gebouw met de Statenzaal	1515	nieuwe traptoren 1586 bouw galerij 1586 - (tot 1756) verbouwing tot school 1836 reconstructie galerij/ restauratie gebouw 1972
Hof 12, Entree/Foyer, voorheen 'grootte keucken': (1586)	XVIII-B	verbouwing zijgevel 1906 inwendige verbouwing 1932 verbouwing/restauratie gebouw 1972.
Hof 13, voorheen 'drie camerkens': (1640)	1854	verbouwing 1906 verbouwing -reconstructie naar 1854- 1972
Hof 14, Woonhuis:	1640	ingekort 1801
Hof 15, Kerkkantoor:	1912	-
Hof 16, Kosterswoning:	1873	-



## Literatuuropgave:

Zie voor een opgave van de gebruikte literatuur, Dordtse Huizen 7, pagina 19.

## Noten:

1. G. Berends, Het Hof te Dordrecht, pagina 5 en 14: In schuttersrekeningen over 1641-'42 staat: 'Ontfangen van de stad Dordrecht tot subsidie van de timmeragie aen den Doelhuysse ende aenclieven (belendingen) van dien ter somme van thyen hondert Carolus guldens.' De stad subsidieerde de -armiachtige- schutterij bij het onderhoud van de gebouwen.

2. Hof 14 (Ook Hofstraat 1), gebouwd in 1640: Gevels zijn opgetrokken in gele baksteen formaat 160-170 x 80-90 mm, in kruisverband gemetseld (klezoorstjes in de koppenlaag op de hoeken). In de poriën van de stenen zijn sporen van rode verfstof zichtbaar. De vloeren bestaan uit enkelvoudige balklagen in grenenhout. De sporenkap is opgebouwd uit vier grenenhouten schaargebinten met eiken kromstijlen en hierop grenenhouten spruiten of A-spanten. Hierin komen gehakte telmerken voor (vanaf Hofstraat respectievelijk links: I, II, III, IIII en rechts: 0, 00, 000, 0000.). De oorspronkelijke spiltrap is (weliswaar deels gedraaid) nog aanwezig. Onder de begane grondvloer zijn oude vloeren en opgaand metselwerk van de kloostergang nog aanwezig.

3. In Dordrecht waren in de zeventiende eeuw meerdere verschillende voetmaten in de omloop. Pieter Post, architect van huis De Onbeschaamde aan de Wijnstraat, schrijft in 1650 over de Dorderege hout voet, die omgerekend 289 à 298 mm oplevert. In 1629 is sprake van een Dordrechts mate, die een voetmaat van 311 mm geeft. De in de streek meest voorkomende voetmaat, de zogenaamde Rijnlandse voet, meet 314 mm. Kortom nogal verwarrend. 12 x 16 voet varieert derhalve tussen 3,48 à 3,78 x 4,64 à 5,02 meter.

4. Ibidem 1, pagina 43-45: Het huidige pand Hof 13 is, hoewel in 1854 volledig vernieuwd, in oppervlakte ook nu nog gelijk aan de beschreven 'drie camerkens' uit 1640.

5. In vechtformaat: 215x100x40 mm, 10 lagen = 500 mm, voegen met een daggestreep.

6. De vloeren bestaan uit samengestelde balklagen van moer- en kinderbinten. De moerbalken steunen op consoles in renaissance-stijl met een 'kroonlijst' profilering uit de late zestiende eeuw. Ook de hoge kap wijst op een ouderdom in die periode.

7. Gevels zijn opgetrokken in gele baksteen in rijnformaat ca. 180x90x45 mm, in kruisverband. De vloeren bestaan uit enkelvoudige balklagen in grenenhout. De sporenkap wordt ondersteund door A-spanten en flieringen in grenenhout. De daken zijn van grijze (gesmoorde) oud-Hollandse dakpannen voorzien.

8. Ibidem 1, pagina 42: In het bestek uit 1820 is sprake van de 'thuinkamer', waarin zich een haard bevond. Er is eveneens sprake van een 'keuken aan de gragt', met achtereenvolgens de binnenkeuken; de agterkeuken en de blauwe keuken.

9. Ibidem 1, pagina 33/34: '1756 Aug. aanbesteedt om een nieuwe muer te zette daar als dan een houte en vervalten hekke stondt nevens de ingangs van 't Huys en aangenooten bij Baas van Nispen voor 20 gld 10 st.'

10. J. L. van Dalen, Geschiedenis van Dordrecht, pagina 559: 'In 1835 werd het geheele gebouwencomplex, dat eigenlijk aan de stad in eigendom behoorde, en door de schutterij slechts gebruikt werd, aan de gemeente verkocht,...' aldus Van Dalen.

11. J. Alleblas e.a. red. Ach Lieve Tijd, Aflevering 11: ...en hun onderwijs. J.L. van Dalen, Geschiedenis van Dordrecht, pagina 559: '...nadat in Februari 1836 aan de binnenzijde lichtramen waren aangebracht, er 3 april 1837 de eerste gemeenteschool opende.'

12. Ibidem 1, pagina 61-63: Aanbesteding op 7 mei 1859: 'Het vernieuwen van den Binnen-doorgang frontgevel van de boven-woning C 1203 in den doorgang van de Voorstraat naar het Hof.' En 'De buitengevel aan de Hofzijde moeten de Contraforten vierkant afgehaakt, de ankers binnenwaards gebragt de beer tot onder de straat opgeruimd en de urinoirs in de nis verplaatst worden,...'

In 1870 maakt 'de Bouwkundige der N. H. kerken', H. W. Veth, een 'omschrijving der Werkzaamheden voorkomende bij de voorgenomen Wijziging en Herstelling der Catechisatiekamer van de Augustijnenkerk alhier'. Het interieur is op diverse plaatsen gewijzigd. Zo is ondermeer de nog aanwezige spiltrap naar de kosterswoning gemaakt.

In 1873 is sprake van 'het maken eener verhoogde ook over de woning van A. Rens doorlopende kap... Het met voorzigtigheid afbreken van de oude kap en stellen van de nieuwe als bovengenoemd.'

Eind 1873 blijkt dat andere vernieuwingen noodzakelijk zijn: 'Na de afbraak der oude kap bleek het evenwel duidelijk, dat de toestand der muren veel ongunstiger was dan men zich had kunnen voorstellen en de Bouwk. Comm. oordeelde het, na overleg met de verg. v. Kerkvoogden noodzakelijk, den buitenmuur aan de zijde van het Hof te doen opruimen, waartoe een crediet van f. 300,- werd aangevraagd en toeestaan...'

'... van meer verontrustende aard was evenwel de zetting, die zich in middelmatig openbaarde in den scheidsmuur tusschen de Catechiseerkamer en de woning van A. Reus. Na weinige dagen sprong de vloer op twee plaatsen

met geweld naar boven, en bleek het na onderzoek, dat de draagbalk van den muur geheel verteerd was en laatstgenoemde sedert jaren tuschen de buitenmuren in hangende toestand verkeerd had... Op deze wijze werd... de vernieuwing der enkele kap... de verbouwing eener geheele bovenwoning...' (Uit een toelichting op de werkzaamheden).

13. Ibidem 1, pagina 30: 'Het lijkt waarschijnlijk dat de benedenzaal (Statenzaal) bij de inrichting van de school (in 1836) meteen in twee lokalen werd verdeeld door een scheidingsmuur...' '...dat deze muur in 1906/07 weer verwijderd werd, toen de zaal voor gymnastieklokaal werd bestemd, wat zij tot op heden (is 1970) is gebleven.'

pagina 42: 'Bij de bouw van de nieuwe gemeenteschool no. 2 aan de z.o.-zijde van de Hofstraat in 1906/07 werd deze gehele vleugel (uit 1854) afgebroken. Op een bij het bestek behorende tekening vinden we de plattegrond van de gehele school e.a. waarop is aangegeven wat verdwijnen moest en welke muurgedeelten vernieuwd moesten worden. In de af te breken vleugel tekent zich ook nog de oudere smalle vleugel af...'

14. Volgens bouwaanvragen en tekeningen in het archief van Bouw & Woningtoezicht gemeente Dordrecht. Dossiernummers: 8516a en b.

15. Ibidem 14, Dossiernummers: 12888 en 12889.

16. Rapport van de studiecommissie inzake restauratie van de Statenzaal en omgeving te Dordrecht, juli 1949, zoals aanwezig in het archief van Stadsontwikkeling gemeente Dordrecht.

'Waar het gebouw der Statenzaal als zodanig maar een vage herinnering bij de bezoekers zal opwekken, acht de commissie het ten zeerste gewenst het denkbeeld van ons medelid, architect Van Bilderbeek, ten uitvoering te brengen om het gehele stadsdeelte rond het Hof en Statenzaal gelegen, als een in historisch architectonisch en stedenbouwkundig opzicht belangrijk complex niet alleen in stand te houden, doch ook door een verantwoorde restauratie zoveel mogelijk in de oorspronkelijke toestand terug te brengen, dit oudste gedeelte onzer oude stad waardig.'

In het rapport wordt tevens gepleit voor restauratie van de Berckespoort en de Augustijnenkerk. Zou de restauratie van de Statenzaal meer dan twintig jaar op zich laten wachten (1969-'72) restauratie van beide objecten vond pas meer dan een halve eeuw nadien plaats.

17. Aldus W. Veerman in: Restauratie van de Statenzaal, pagina 197-199 uit Holland, regionaal-historisch tijdschrift. Volgens architect W. van de Berg in: De restauratie van het gebouw



der statenzaal in het licht van het 400-jarig herdenken van de eerste vrije Statenvergadering in 1572, uit Jaarverslag 1971 Vereniging Oud-Dordrecht, pagina 9-25, waren er aanvankelijk weinig aanknopingspunten voor een reconstructie van het gebouw der Statenzaal in de late zestiende eeuw. Nog tijdens de restauratie zijn in situ sporen en aanwijzingen hiervoor gevon-

den en verwerkt in de restauratie.  
**18.** Gegevens over de restauratie en het bouwhistorisch onderzoek wat gelijktijdig plaatsvond zijn ontleend aan: De Dordtse Augustijnenkerk, bouwhistorisch opnieuw bekeken, door drs. M.E. Stades-Vischer.  
**19.** Alle grafzerken zijn tijdens de restauratie geïnventariseerd en gedocumenteerd in een zogenaamde Techni-

sche opname, inclusief fotodocumentatie: (delen I en II) met tekeningen nrs. 87478-W8 t/m 10. d.d. 8 november 1994, Lugten Malschaert Architecten te Dordrecht.  
**20.** Welkomswoord: In den beginne schiep God den hemel en de aarde, Genesis 1:1. Afscheidswoord: De Genade van de Heere Jezus zij met U allen, Openbaringen 22:21.

Het Hofcomplex vanuit de kloostertuin met de tuingevels van Hof 10/11, de Statenzaal (rechts), Hof 12 (midden) en Hof 13 (links) in huidige toestand. Vergelijk de gevels van Hof 12 en 13 met de tekening van de toestand voor restauratie op pagina 14. Foto: Rinie Boon, 1999.



Dordrecht in vogelvlucht in het jaar 2000. In de cirkel het Hofcomplex en de Augustijnenkerk. Tekening: gemeente Dordrecht.



## Colofon

Dordtse Huizen is een uitgave van Stadsontwikkeling Dordrecht, Afd. Ruimtelijk Beheer, Taakgroep Monumentenzorg, Postbus 360, 3300 AJ Dordrecht.  
 Redactie: Albert van Engelenhoven,  
 Tel. (078) 639 65 45

Deze uitgave wordt toegezonden aan belanghebbenden en geïnteresseerden. U kunt, uitsluitend schriftelijk, kosteloos een exemplaar aanvragen of een abonnement nemen. Schrijf hiervoor naar het secretariaat van de Afd. Ruimtelijk Beheer, Postbus 360, 3300 AJ Dordrecht.

**Vormgeving en druk:** Stadsdrukkerij Dordrecht. Gedrukt op chloorvrij gebleekt papier, dus minder milieubelastend.  
 Oplage: 1600 exemplaren.